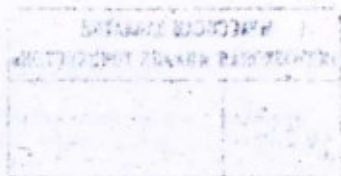

249130

ДУРДОНАҲОИ БАДАХШОН

(асотир ва ривоятҳо)

ш. Хоруг 1992

ДУРДОНАҲОИ
БАДАХШОН
(асотир ва ривоятҳо)

ш. Хоруг 1992

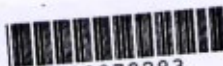
МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ
«КИТОБХОНАИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН»

249130

Збоуишф

НОМАНОДА
НОШАДА
(ОҶРОИШ ҶАИ ҚИТОЪ)

249130

000078283

Китобхонаи миллии Тоҷикистон

БА ҶОИ САРСУХАН

Ривояту асотир дар эҷодиёти даҳони мардуми Бадахшон дар шакли афсонаю қисса ҷои намоёнро ишғол мекунанд. Қисми зиёди ин ривояту афсонаҳо хеле қадимӣ буда, ҳодисаю воқеаҳои табиӣ, таърихӣ, динӣ ва дигар паҳлӯҳои ҳаёти мардум дар онҳо ба тарзи хоса ифода ёфтаанд. Пеш аз ҳама бояд он чизро хотирнишон сохт, ки аксарияти зиёди ривоятҳои мардуми Бадахшон хусусияти динӣ доранд, дар онҳо аз ҷумла қорнамонҳои Ҳалрати Алӣ, Хуҷан Ҳизр ба таъри хеле мунаммал ва бо обу ранги тоза тасвир карда мешавад.

Барои дигари ривоятҳо дар баробари инъикоси воқеаҳои ҳақиқӣ, ки дар ҳаёти мардуми қӯҳистон бо мурури солҳо ба вуқӯъ пайвастанд, бо роҳи умумиҷумҳурии он ҳодисаҳои таърихӣ бо ҳаёлот эҷод шудаанд, ки барои саҳеҳтар фаҳмидани гузаштаи дур ҷун ахбор хизмат мекунанд.

Бисёре аз асотир ва ривоятҳои мардуми Бадахшон ба дева ҷин, алмастӣ, вуйд, вайд, нарию фаришта бахшида шуда, дар онҳо нақл мешавад, ки ҷин гуна одамон ин маълукҳоро ба худ тобеъ мегардонанд.

Гирд овардан ва омӯختани ҳамагуна ривояту ҳуруфотҳое, ки дар байни мардуми Бадахшон машхуранд аз аҳамият ҳолӣ нест. Аммо то кунун намунаҳои ин шакли эҷодиёти даҳони мардуми қӯҳистон, ба истиснои аз тарафи олимони рус ба забони русӣ нашр гардидани камӣ ривоятҳо, бо забонҳои маҳаллӣ ва ё форсӣ-тоҷикӣ қарғиб ҷизе ба нашр нарасида аст.

Гирдоварандани чанде аз ин ривоятҳои мардуми Бадахшон аз рӯи ихтисосу шуглаш аз илми фольклоршиносии дурӣ дорад ва ҷамъ овардани эҷодиёти даҳони халқро дар назди худ вазифа нагузоштааст. Аммо аз рӯи касбаш, ки рӯзнома-нигорист гоҳ-гоҳе ҷангоми нишон ягон лавҳа ё мақола аз ривоятҳои мардумӣ феълан истифода мебарад. Ин аст, ки дар мурури солҳо чанде аз ин ривоятҳо дар лавҳи хотир нақш бастанд ва имрӯз онҳоро неҷкаши ҳонандагон гардондан аз аҳамият ҳолӣ нест. Аз рух додани хатогиҳое, ки ҷангоми навишта гирифтани ин ё он ривоят аз нақли одамон содир шуда бошанд, қаблан уэр меҳоҳем.

НАҚЛУ РИВОЯТҲО ДАР БОРАИ

ТАБИАТ ВА ҶОЮ МАКОН

САРОИ БАҲОР

Мегӯянд, ки деҳаи Сарои Баҳори қишлоқи Поршинев, ки дар мавзеи баланде воқеъ гардидааст, ду аср қабл аз ин ҳам як макони зебои сабзу хуррам ва сердолу дарахте будааст. Онро мири Шугнон Шоҳамирбек, ки ҳамчун амири бунёдгару адолатпарвар шӯҳрат доштааст, обод кардааст. Ӯ бо ёрии мардум аз камари кӯҳ ҷӯй кашида, ба ин заминҳо об овардааст. Аммо баъди солиёни зиёд дар асари офати номаълум шахпораҳои азиме аз кӯҳи Барчиддара канда шуда ҷӯйбори Шоҳамирбекро вайрон месозад ва аз он нишоне ҳам боқӣ намонда. Мардуми маҳал он офатро аз ҷӣ сабаб бошад, алмос меномад. Шонри номаълум аз хусуси вайрон шудани ҷӯйбор рӯи тахтасанге чунин сабт кардааст:

Аз қудрати карими худованди лом-язал.

Шуд кӯҳ пора-пораву омад ба ҷӯ халал.

Аз байн даҳсолаҳо мегузаранду пири исмоилиёни Бадахшон Сайидфаррухшоҳ ба обод кардани заминҳои Сарои Баҳор камар мебанданд. Нақл мекунанд, ки Саидфаррухшоҳ он замон дар соҳили чапи рӯди Панҷ иқомат доштааст. Муридони ӯ аз ин тарафи дарё боисрор талаб мекунанд, ки пирашон

Дар бораи зебоии ин мавзеъ чунин фармудааст:

Агар Ҷабрил аз авҷи само андар замин ояд,
Сарои дилраборо ҳамчу авҷи осмон бинад,
Агар Фарҳод мебинад чунин

Чунин чӯйбори дилкашро чу нақши
қаҳкашон бинад.

Агар Шох Шамси Табрэзӣ кунад
Табрэро таъриф,
Заифӣ ҳам Сарои дилрабо
ҳамчунон бинад.

Дар ҳуди ҳамин қасида шоир аз ёрию мадади Юсуфалихон дар кандани ҷўйбор чунин ёдовар мешавад:

Ба юмни давлати Юсуфалӣ гардид ободон,
Шаҳаншоҳро Заифӣ балки бо худ
 меҳрубон бинад.

Худовандо Шаҳи Юсуфалихонро
диҳӣ давлат,
Саманди наъли давлатро ҳамеша
зери рон бинад.

ГУЛИ ХАСПИРУХ (РАЙХОН)

Хаспирух (райҳон) барои мардуми Бадахшон яке аз гулҳои муътабартарин аст. Онро солҳои пеш қариб дар ҳамаи ҳавлиҳо парвариш мекарданд ва аз нақҳаташ одамон баҳра мебурданд, гулдастаҳои хушккардаашро дар фасли зимистон низ то баҳори оянда

1. Занфӣ — таҳаллусли шоирини Саидфаррухшоҳ

нигоҳ медоштанд. Аз рӯи ривояти халқ гулӣ райҳон гӯё аз арақи Ҳазрати Алӣ рӯидааст. Ривоят мекунад, ки боре Ҳазрати Алӣ баъди муҳориба бо душманон хаставу монда шуда, меҳоҳад дар боге дам бигирад. Чун аз ҳад зиёд монда шудааст, хобаш мебарад ва дар хоб арақ карда он арақ ба замин мерезад.

Чанде нагузашта дар он ҷое, ки арақи Ҳазрати Алӣ рехта буд, гули хӯшбӯй хаспирух мерӯяд. Чун одамон гулро мебинанд мафтуни нақхаташ мегарданд. Ин рафтори онҳо гули савсанро, ки то он вақт шохи гулҳо

шумурда мешудааст хичил месозад. Савсан барои аз хаспирух дил кандани одамон дар ҳаққаш забон ба таънаву мазаммат мекушояд. Гули хаспрух ҳам ба забон омада, ба Савсан чунин ҷавоб гуфтааст:

Савсан, чӣ гул аст, ки мезанад таъна маро.

Ман аз арақи Алӣ, ӯ аз хок аст.

Шоир Салимшо Ҳалимшо тасдиқ мекунад, ки гули хаспирух дар «Авесто» айнан бо ҳамин ном оварда шудааст ва ривояти он низ чунин аст. Фарқият танҳо дар он ҳаст, ки дар «Авесто» хаспирух гули Шаҳревар аст. Хирадманди дигари Шарқ гуфтааст, ки аз хаспирух бӯи бихишт меояд.

КАҲИ КИМИЁ

Дар бораи ин рустании доругӣ ривояти басе аҷоиб аст. Аввал ин, ки каҳи кимиё камёб буда, халқ онро давои ҳазору як дард

ҳисоб мекунад. Аз рӯи нақли онҳое, ки ба ин мӯъҷизаи табиат сарукор доштаанд, қаҳи кимёро танҳо шабона ёфтан ва чидан мумкин аст. Ин рустанӣ дар зулмоти шаб ба мисли чарогаке фурузон гашта, атрофашро нур медиҳад. Ба ақидаи олими набототшинос Довуд Наврӯзшоев ин нур аз он ба амал меояд, ки аз баргу танаи қаҳи кимиё равғани бисёре ба рӯи рег мечакад ва он регҳои равғанолуд дар торикии шаб чун санги фосфорӣ рӯшноӣ медиҳанд.

Табиби мардумӣ Шохзодамуҳаммад замони дар қайди ҳаёт буданаш барои дарёфт кардани қаҳи кимиё борҳо то худӣ Чавшангоз рафтааст.

Дар ривояти халқ чунин оварда шудааст, ки гуё қаҳи кимиёро танҳо охувон мешиносанд ва аз он истифода мебаранд. Одам қаҳи кимиёро агар аз беҳаш канад, даррав дучори фалокат мегардад. Бинобар ин ҳамроҳи худ сағ ё ҳайвони дигареро бурдан лозим аст. Ҳамин ки атрофи беҳи қаҳи кимиё канда шуд, онро бо расан ба миёни сағ бастан лозим аст, то ки сағ онро аз беҳаш канад. Бо реша-кан кардани қаҳи кимиё он сағ мемурад ва қаҳи кимиё дигар беҳатар шуда, одам метавонад онро гирифта, барои давои дардҳо истифода намояд.

БИХКУН Ё МИСКОН

Бихкун мавзеест дар Поршинева ва болотар аз чашмаи Носири Хусрав воқеъ гаштааст. Дар деҳа то ба имрӯз ҷо-ҷо-хӯлаҳои мис ба

чашм мерасад. Аз ин хулосае бармеоёд, ки дар ин ҷо замоне коргоҳи маъдангудозӣ мавҷуд будааст. Мегӯянд, ки замоне ин макон Мискон ном доштааст ва баъд тадриҷан ба Бихкун табдил ёфтааст.

Аз рӯи ривоят ва боқимондаҳои хӯлаҳо маълум мегардад, ки дар дараи Бихкун дар қарнҳои XI — XII маъдани мис кор карда шудааст ва аз он кон бидуни мис дигар маъданҳо низ истихроҷ мешудаанд. Аммо маҳз кадом маъданҳо то ба имрӯз касе намедонад. Аз кони қадима танҳо ғорҳои вайроншуда боқӣ мондаанду халос. Аммо он маъдан пурра исроф нашудааст. Ба ин пеш аз ҳама он чиз далолат мекунад, ки фасли тирамоҳ ва аввалҳои баҳор агар ба кӯҳи деҳани Бихкун нағз зеҳн монед, хати маъдан, ки то мавзеи Бардод кашол меёбад, ба назар намоён аст.

ПАРАСТУ ВА САНГИ ЯРАҚОН

Мегӯянд, ки дар қадим чун одамон ба дарди ҷигар-зарпарвин дучор мешуданд, лонаи парастуро ёфта, сари ҷӯҷаҳояшро ранги зард мекардаанд. Ва гӯё ҳангоме ки парасту зардин сарашонро медид, гумон мекард, ки ҷӯҷаҳояш гирифтори зарпарвинанд. Парранда барои аз он дард раҳо ёфтани наслаш аз ким-куҷое санги ярақонро чун дору ба лонааш меоварад. Одамон баъдан он сангро гирифта истеъмол мекардаанд ва аз зарпарвин раҳо меёфтанд.

Калимаи ярақон арабӣ буда, маънояш низ зарпарвин аст. Мо дар хусуси то чи андоза асоси реалӣ доштани ин ривоят чизе гуфта

наметавонем. Танҳо ҳамин чизро афзоёндан лозим мешуморем, ки ин ривоят байни мардумони қариб ҳамаи кишварҳои Аҷами бостонӣ маълуму машҳур аст.

КАМПИРҶАЗИРА

Дар тарафи шимоли кӯли Суман дар водии Булункӯл ҷазираи на он қадар калоне воқеъ аст, ки онро одамон Кампирҷазира мегӯянд.

Аз рӯи ривоят гӯё дар замони қадим пеш аз он ки дар ин ҷо фалокат ба вуқӯъ пайвандад ва кӯли азим ба вучуд ояд, як қишлоқи сернуфусе ҷой гирифта будааст. Сокинони деҳа хеле сарватманд ва дорои саршумори бисёри чорво будаанд. Боре бегоҳӣ пирамарди нуроние ба деҳа меояд. Вай ба дари бисёр хонаводаҳои деҳа омада, илтимос мекунад, ки ўро дар хонаашон раҳ диҳанд. Аммо касеро ба ҳоли пирамард раҳм намеояд ва ҳама ўро аз дари хонаашон меронанд. Ниҳоят, пирамард дари кулбаи вайронае, ки дар поёни деҳ ҷой гирифта буд, мекушояд. Дар он кулбаи фақирона як кампир мезист. Кампир аз омадани меҳмони бевақтӣ хурсанд мегардад ва ягона мурғашро кушта, ўро зиёфат медиҳад. Чун чашми рӯз кушода мешавад, пирамард ба кампир мегӯяд, ки пас аз рафтани ў чизу чораашро зуд гундошта, тори кӯҳ барояд.

Кампир гуфтаи меҳмонро ба ҷо оварда, сари кӯҳ меравад ва ҳамин замон замин яку якбора ба ларза меояду тамоми атроф торик мешавад. Чун губор пароканда мегардад, кампир ба поён назар афканда, аз қишлоқи

калон нишонеро намебинад. Деҳа зери об монда буд. Мегӯянд, ки баъди ин ҳодиса солҳои зиёде аз қазри кӯл овози сагон ва уштурон ба гӯш мерасидааст. Кампир бошад, умри боқимондаашро дар он тора, ки баъди дарҷои деҳи пешина ба вучуд омадани кӯл чун қазирае монда буд, ба сар мебаранд. Чунин ривоятҳо инчунин дар бораи кӯлҳои дигар, аз ҷумла кӯли Сарез низ эҷод шудаанд.

ШОҲИ ТИРАНДОЗ

Ин номи кӯҳи сарбафалакафрохтаест дар қисми шарқии Шоҳдара. Қуллаи ҳамеша зери яху барфи ин кӯҳ қариб аз тамоми гӯшаҳои водӣ намудор аст. Дар бораи Шоҳи Тирандоз ривоятҳои аҷоибу ғароиб боқӣ мондаанд, ки яке аз онҳо чунин аст. Шоҳи Тирандоз чун ҳомӣ ва сарпарастии водӣ ҳамеша кӯшиш ба харҷ додааст, ки мардуми онро аз ҳама гуна хатарҳо ҳифз кунад. Боре аз хориҷ лашкари ғоратгарон ба водӣ тохта, меҳоханд молу мулки мардумро ба яғмо баранд. Баъди бедодгариҳои зиёд он аҷнабиён тантана барпо менамоянд. Дегхоро қатор гузошта базм ташкил мекунанд. Шоҳи Тирандозро густохиҳои онҳо ба ҳашм меоварад. У аз қалъаи сангини худ, ки гӯё дар он кӯҳ будааст, онҳоро аз камон тирборон карда, ҳамаи дегу хӯрокашонро чапаву рост мекунад. Аҷнабиёни ғоратгар чунин ҳайбат ва ғазаби Шоҳи Тирандозро дида, роҳи гурезро пеш мегиранд ва мардум аз онҳо наҷот ёфта, боз зиндагонии осоиштаи худро идома медиҳад.

Мегӯянд, ки қалъаи сангини Шоҳи Тир-
андоз дар он кӯҳ то кунун боқӣ мондааст,
аммо дари он ба рӯи ҳар кас боз намегардад
ва касе ки ба он ҷо нияти рафтан кунад,
танҳо ҳаёти худро дар хатар мегузораду му-
роде ҳосил намешавад.

МАТАТАШ, САЛАКТАШ ВА ЧИРОҒТАШ

Ғори соҳили Рангкӯл — Мататаш солиёни
зиёдест, ки диққати тадқиқотчиёро ҷалб
кардааст. Вале барои таҳқиқи он олимон,
кӯҳнавардон ва заминшиносон ҳарчанд меҳ-
нати зиёдеро ба харҷ дода бошанд ҳам, сирру
асрори он то имрӯз ба касе кушода нашудааст.

Дар боз дар байни мардум ривояте машҳур
аст, ки гӯё дар замони қадим корвони пур-
боре аз ин ҷо гузаштани мешавад. Фасли
зимистон будааст ва аҳли он корвон шабро
дар соҳили кӯл мегузаронад. Он шаб барфи
бисёре борида, роҳи корвонро мебандад. Аз
бими он ки зару зевари корвонро роҳзанон
ба ягмо набаранд, корвониён аспҳоро кушта,
гӯшташонро ба кӯҳе, ки гори Мататаш воқеъ
аст, мечаспонанд. Бо ҳамин то даромадгоҳи
ғор роҳи ғайриоддӣ сохта, аҳли корвон қисми
зиёди ҷавохироти худро дар он ғор пинҳон
мекунад. Бо омадани баҳор гӯшти ҳайвонҳои
кушташуда аз сангҳо канда шуда меафтад
ва дигар имкони ба ғори Мататаш баромадан
намеонад. Ҳамчунин тақдири минбаъдаи
бойгарии пинҳонкардашуда номаълум ме-
монад. Аммо мардум боварӣ дорад, ки бой-
гарӣ дар ғор аст ва ғорро шайтон посбонӣ

мекунад. Боре гӯё шамоли сахт аз ғор ҷомаи зардӯхт ва ҷойҷӯши нукрагиро ба берун партофтааст.

Ғори дигари соҳили Рангкӯл Салакташ ном дорад. Мувофиқи ривоят қорвониён баъди пинҳон қардани бойғарии хеш муддате дар ин ғор истиқомат қардаанд ва барои ин номи ӯ Салакташ яъне ғори мусофирон ниҳодаанд.

Аҷоиботи дигаре, ки Рангкӯл ба он машҳур аст, ин Чирогташ мебошад. Он дар шабҳои маҳтобӣ чун чирог равшанӣ медиҳад ва ҳар кас онро тамошо қарда метавонад. Аз рӯи ривоят ин рӯшноӣ гӯё аз ҷашми аждаҳои азиме меояд, ки дар ғор ҷойгир аст. Бинобарин на ҳамаи одамон майли тамошои Чирогташ доранд ва бисёриҳо кӯшиш мекунанд ҳарчи зудтар аз ин ҷо гузашта раванд.

ДАШТИ ЗУРОЗИМОЙ

Ривоят мекунанд, ки дар замони хеле қадим, ки касе ёд надораду дар ягон китоб ҳам қайд нашудааст дар Шугнон ҳокимони хитой фармонравой доштаанд. Онҳо аз одамони маҳаллӣ, ки хеле қашшоқона умр ба сар мебардаанд, хироче ба ҷуз ҳосили гандуми замини Бигемӣ, ки дар ноҳияи Шохдара воқеъ аст, намеситондаанд. Баъдтар гандуми ин заминро шоҳони Шугнон ҳамчун орди гулмайда якҷо бо духтари хона ва ҳезуми бедуд талаб мекардаанд.

Дар деҳаи Мун рӯи санги сиёҳ катибае сабт аст, ки назар ба гуфтаи кӯҳансолон ба замони

хукмронии хитоиҳо дар Шугнон дахл дорад.
Гӯё катиба бо ҳукми хоқони Чин ба ҳуру-
фоти арабӣ сабт гашта, сарҳади байни Ғунду
Сучон муайян карда шудааст.

Он катиба чунин аст:

Ба ҳукми хоқони Чин,
Ба ҳамдои дунёву дин,
Миёни Ғунду Сучон ҳамин.

Мавзеи дигаре, ки ба истилои хитоиҳо нис-
бат медиҳанд, Зурозимойдашт аст. Дар ин ҷо
то ба имрӯз сангтӯдае хобидааст, ки аз рӯи
ривоят гӯё замони ба Шугнон лашкар каши-
дан, ба ин дашт расида, саркардаи хитоиҳо
амр медиҳад, ки ҳар як сарбоз яктои сангро
гирифта дар як ҷо партоянд ва дар бозгашт
боз аз ин тӯда он сангро бардошта бигиранд.
Баъди ҷанг сарбозони зиндамонда баргашта,
аз тӯда яктои санг бардоштаанд, вале боз тӯ-
даи калони сангҳо боқӣ мемонанд. Ин он
маъно дошт, ки соҳибонашон дар муҳориба
кушта шудаанд.

Дар бораи дашти Зурозимой чунин ривояти
дигаре низ боқӣ мондааст. Гӯё дар замони
қадим Бехмани Кӯҳистони ва амир Ҳамза
дар ин ҷо бо ҳам муҳориба кардаанд ва чун
ҳеҷ кадоме аз онҳо мағлуб нагаштааст, дашт-
ро Зурозимой ном ниҳодаанд, яъне ҳарду
пахлавон қувваи бозуи худро дар ин ҷо
озмурдаанд. Ғайр аз ин дар дашт сангҳои
кулӯлаи даҳманӣ ва аз ин ҳам вазнинтар
гузошта шудаанд, ки ҳар як пахлавон бояд
онҳоро боло мебардошт ва қувваташро ме-
озмуд.

ЧАШМАИ ПИР ШОҲНОСИР

Бо номи шоир ва мутафаккир Ҳаким Шоҳносири Хусрав дар Бадахшон бисёр ривоятҳо аз ҷумла чашмаҳои обашон зулоли бисёр деҳаҳои кӯхистонро чун офарида ва муъҷизаи ин марди бузург ном мебаранд. Чашмаи Шоҳносири деҳаи Миденшор яке аз онҳо буда, дорои ривояти хоса аст. Гӯё замоне ки Носири Хусрав сафари Бадахшон намудааст, рӯзе аз рӯзҳои гарми тобистон бо ҳамсафаронаш дар деҳаи Миденшор таваққуф мекунад. Чун бисёр ташна мондаанд, меҳонаҳанд обе ёфта, ташнагиро шикананд. Дар ин вақт кампире бо кӯзаи об аз дарё боло баромада, аз наздашон гузаштани мешавад. Носири Хусрав аз пиразан илтимос мекунад, ки ба ӯ ва ҳамроҳонаш оби нӯшидани диҳад. Кампир меғӯяд, ки ӯ дар хона ҳашар дорад ва ин кӯзаи обро барои ҳашарчиён мебарад. Ва ба мусофирон қадре об медиҳаду аз камобии деҳа шиква менамояд. Шоҳносири Хусрав ба парвардигор илтиҷо мекунад ва аз қудрати илоҳӣ дар ин ҷо чашмаи сероб саршор мегардад. Ҳангоми аз ин ҷо рафтан Шоҳносир чун хотира аз худ дар лаби чашма ду ниҳоли бед мешиннонад, ки то кунун ҳам сарсабзанд. Чашма чун ҷои пок ва қадамгоҳи Пир Шоҳносири Хусрав барои мардум ҳамеша муқаддас мемонад. Ба Носири Хусрав боз чашмаи деҳаи Пашор ва чашмаи байни Дерӯшону Ванд нисбат дода мешаванд.

ЧИНОРҲОИ ШОҲНОСИР ВА ШОҲТОЛИБ

Дар даромадгоҳи дараи Вомари Рӯшон ду чинори азиме қомат афрохтаанд. Аз рӯи ривояте, ки байни мардум машҳур аст, онҳоро Шохносири Хусрав ва Шохтолиб ҳангоми сафари Бадахшон дар ин мавзеъ шинондаанд. Ниҳоли ин чинорҳо гӯё аслан асоҳои ин ду марди наҷиб будаанд ва бо ҳукми парвардигор баъд аз ба замин шинонданашон сабз шуда, қад кашидаанд ва дар тӯли бештар аз нӯҳсад сол боз соя меафкананд. Он мавзеъ барои ҳамагон ҷои муқаддас ҳисоб ёфта, оромгоҳи Шохтолиб низ дар ҳамин ҷост. Иморат ва зиёратгоҳи мазор як вақтҳо бо ҳукми роҳбарони маҳаллӣ вайрон карда шуданд. Аммо ду сол пеш бо ҳиммати сокинони ноҳияи Рӯшон маблағ ҷамъ оварда шуд ва устоҳои гулдасти маҳаллӣ дар ин ҷо иморати хуштарх ва пур аз нақшу нигор бунёд карданд, ки сазовори таҳсин аст. Мардум чун солиёни пеш аз айёми руқуд маросимҳои динии худро боз дар ин ҷои муқаддас мегузаронанд.

ЧОДАРТАХ

Ин санг аслан кӯхпораи азим буда, дар водии Алиҷур ҷой гирифтааст. Аз рӯи ривоят он гӯё заррае аз боигарии Қорун будааст, ки ба ҳукми худо замин фуру бурдааст. Аммо асли ин ривоят дар тафсири Абдулфутӯҳи Розӣ чунин ба қалам дода шудааст: Қорун аз хешовандони Мӯсо буд ва илми кимия омӯхта, моли бисёре андӯхтааст. Ҳар рӯз бо қавми

худ аз зиннате, ки ўро буд, берун омада,
пайваста ба Мўсо ба мухолифат бармехест.

Гўянд чун Худои таъолло ояти закот фир-
ристод, Қорун гуфт:

Эй, Мўсо, ин ки ту меҳоҳӣ маблағ азим
бошад, ки ман ин натавонам кард. Худо Мў-
соро гуфт, ки ин баҳона аст, ба андаку бисёр
ӯ худ имон надорад. Агар хоҳӣ бидонӣ, ўро
имтиҳоне кун.

Мўсо Қорунро гуфт:

— Аз ту чизе камтар ситонам.

Ва батадриҷ хостаро кам кард. То ба он
омад, ки аз ҳар ҳазор динор як динор ва аз
ҳар ҳазор дирҳам як дирҳам ва аз ҳар ҳазор
гўсфанд як гўсфанд.

Қорун гуфт:

— То андеша кунам,—ба хона рафт ва ҳи-
соб кард бисёре ба ҳам омад.

Дилаш ёрӣ надод.

Гуфт:

— Натавонам додан ки он бисёр аст.

Ҳикоят ба он меанҷомад, ки Қорун ба зани
фочира пулу мол медиҳад, то ки ӯ Мўсоро ба
худ муттаҳам кунад. Аммо оқибат он зан
ба ҳукми Худо аз феълаш мегардад ва пеши
Мўсо фиреби Қорунро ошкор мекунад. Мўсо
онгоҳ аз Худои таъолло мепурсад ва мегӯяд:

— Эй, замин эшонро бигир. Қорун дар за-
мин фуру меравад.

Мӯсо бори дуюм дуо мекунаду молу мулки
Қорунро ҳам замин фуру мебарад. Хоҷа Ҳо-
физ ишора ба ин дар газале хотирнишон ме-
кунад.

Гарчанд Қорун, ки фуру меравад,
аз қаҳр ҳанӯз,
Хонда бошӣ, ки ҳам аз ғайрати дарвешон аст.

Маънои Чодартах дар забони шугнӣ санги
чодар аст ва аз рӯи он ривоят ҳангоме, ки
самин молу мулки Қорунро фуру мебарад
зери чодар танҳо пашми гӯсфанд мемонад,
ки он ҳам оқибат ба санг табдил меёбад. Ин
аст, ки Саъдии Шерозӣ низ фармудааст:

Қорун ҳалок шуд, ки чиҳил хона ганҷ дошт,
Нӯшерон намурд ки номи наку гузошт.

ХОҶАИ ЛАЪЛ

Дар қишлоқи Систи ноҳияи Ишкошим ма-
зоре ҳаст машҳур ба мазори Ҳоҷаи Лаъл. Аз
рӯи ривоят аввалин бор гӯё лаълро аз Кӯҳи
Лаъл Сулаймон пайғамбар бо қувваи девон
ба даст овардааст ва ангуштарине, ки Сулай-
мон доштааст, нигинааш аз лаъли ҳамин ҷо
будааст. Сулаймон пайғамбар он замоне, ки
бо девон лаъл истихроҷ мекунад дар деҳаи
Сист, дар он ҷое, ки акнун мазори Ҳоҷаи
Лаъл ҷой гирифтааст, хайма зада, зиндагонӣ
мекунад. Он ҷоро мардуми маҳал то ба имрӯз
ибодат доранд.

ҲАЗИНАИ ЧАМШЕД

Бо номи Чамшед дар байни мардуми Ба-
дахшон асотири бисёре паҳн шудааст. Яке аз

онҳо ба дашти Шоҳи вилоят, ки болои деҳаи
Богевӣ ноҳияи Шугнон воқеъ аст, мансубият
дорад. Дар он ҷо гӯё таҳти Ҷамшед ҷой ги-
рифта будааст ва шоҳаншоҳ аз он ҷо най ме-
навохту мардуми Эронзаминро ба ваҳдат
даъват мекард.

Дигаре бо кӯли Шеваи болои қишлоқи Арах-
ти Шугнони Афғонистон алоқаманд аст.
Абдулқосим Фирдавӣ дар «Шоҳнома» дар
қисмати подшоҳии Ҷамшед ёдрас мешавад.

Зи хоро гуҳар ҷуст як рӯзгор,
Ҳаме кард з-ӯ рӯшанӣ хостгор.
Ба чанг омадаш чанд гуна гуҳар,
Чу ёкуту бечодаву симу зар.

Замони подшоҳии Ҷамшед одамон бисёр
ҳунарҳои барои ҳаёти маишӣ зарурро ме-
омӯзанд. Аввалин хонае, ки гӯё одам барои
аҳли оиладории худ месозад ҳамин хонаи
урфии бадахшонӣ будааст.

Ҷамшед симу зари бисёреро гирд меоварад
ва охиран мехоҳад онро дар ҷое пинҳон созад,
ки касе ба яғмо бурда натавонад. Чунин ҷой
кӯҳи Шева будааст ва чун он симу зарро он
ҷо пинҳон кардаанд, мефармояд маҷрои дар-
ёро банданду обро ба тарафи кӯҳ сар диҳанд.
Бо ҷамъ шудани об кӯли Шева пайдо мешавад
ва кӯҳе ки Ҷамшед симу зар дар он пинҳон
намуд, то кунун гӯё дар зерии оби кӯл ҷойгир
аст.

Аз рӯи ривояти дигар бошад, ҳазинаи Ҷам-
шед дорон се дар аст, ки ҳар яке аз онҳо
роҳи ба мамлакатҳои ҳамсоя рафтаи доранд.

Аз Шева ба ҷониби Форс, аз Вранг ба сӯи
Ҳиндустон ва аз Мурғоб ба Хутан.

Оиди пайдоиши кӯли Шева ривояти дигаре
низ вуҷуд дорад. Он ривоят ба таври фишурда
чунин аст: Гӯё Хӯҷаи Ҳизр аз қишлоқи Си-
пинзи Сӯчон бо белчааш хокро ба Шева ме-
афканад ва он хоку санг маҷрои дарёро баста,
кӯл пайдо мешавад. Барои тасдиқи ин амали
Хӯҷаи Ҳизр чуқурии қишлоқи Сипинзро гу-
воҳ меоваранд.

ОБИ САҶАР ВА ҲОҚОНИ ЧИН

Нақл мекунанд, ки дар замони қадим дар
ду фасли сол—баҳору тирамоҳ аз Чин ба во-
ситаи агбаҳо ба Ғунд корвони уштурҳо омада
мерафт. Дар баҳор бо уштурҳо кӯзаҳои на-
мадпечӣ пуроб бор карда мешуданд, тирамоҳ
бошад, меваи гулҳоро бор мекарданд. Барои
одамони маҳаллӣ ин омаду рафти корвон
муаммо буд. Аммо барои одамони дарбори
ҳоқони Чин ва худи ҳокон маълум буд, ки
дар кӯзаҳо оби Саҷар, ки аз фарози кӯҳи наз-
ди деҳаи Танг ба поён саршор аст ва меваи
гулҳори дараи Шорви деҳаи Вийиб, ки аз он
нӯшдору тайёр мекарданд, ба Чин бурда ме-
шуданд. Оби Саҷар ва меваи гулҳоро танҳо
наздикон ва атрофиёни ҳокон ҳамчун доруи
шифобахш истеъмол менамуданд.

Номи оби Саҷар ва макони он имрӯз ҳам
ба сокинони деҳаи Танг ва сокинони деҳаҳои
дигар маълум аст, аммо сирри шифоии онро
то кунун касе намедонад. Муаллифи ин сатр-
ҳо ҳам дар ҷустуҷӯи сехри оби Саҷар меҳнати

зиёдеро ба харҷ дод, вале мурод аз он ҳосил нашуд. Танҳо ба ҳамин хулоса омад, ки асли номи чашма на бояд Саҷар балки Ҳаҷар бошад. Ҳаҷар калимаи арабӣ буда, маънояш санг аст ва шояд дар аввал чашмаи деҳаи Танг чашмаи Ҳаҷар, яъне оби сангӣ ном дошта будааст.

Сабаби аз Ғунд ба Чин бурдани меваи гулхор бошад, танҳо солҳои охир маълум гардид. Аз рӯи омӯзиш ва хулосаи олимони меваи гулхори ин ноҳия аз ҷиҳати витамини дар таркибаш буда бемисл аст ва имрӯз ҳамчун навъи алоҳидаи гулхори ғундӣ шумор меёбад.

Маълум мешавад, ки дар замони қадим истифодаи гулхори водии Ғундро баҳри муолиҷаи маризон пеш аз ҳама чиниён дарк карда тавонистаанд.

Дар бораи дигар чашмаҳои ноҳияи Шугнон ҳам чунин ривоятҳои зиёде боқӣ мондаанд, ки басо рангину аҷоибанд.

Номи бисёре аз чашмаҳо аз тарафи мардум ба номи одамони таърихӣ ва афсонавӣ гузошта ва ё вобаста карда шудаанд. Масалан, дар дараи деҳаи Сохчарв чашмае ҳаст бо номи чашмаи Шоҳи Ғаввоссон. Аз рӯи ривоятҳои Эрони қадим ҳар як касбу кори инсонӣ ҳомӣ, яъне ҳимоятгари худ доштааст. Шоҳи Ғаввос бошад, ҳимоятгари маллоҳон ва шиноварон аст. Аммо ба номи ӯ гузоштани ин чашмаи дурдаст дар ноҳияи Шугнон дар назари аввал ғалатӣ намояд ҳам, дар асл ин тавр нест. Чунки гузаштагони мо бо ин роҳ саъю эҳтимом

доштанд, ки чашмаю обҳои равоиро аз ифлос-
шавӣ нигоҳ доранд. Барои онҳо об, алаҳхусус
оби чашма ҳамеша муқаддас буд, обро чун
манбаи ҳаёт ифлосу ҳаром кардан гуноҳи
азим мешумориданд ва бо ин нияти неку кори
хайр оби чашмаҳоро барои наслҳои оянда
софу зулол мерос мегузоштанд, то ки онҳо
низ аз он обҳои мусавфӣ баҳравар гарданд.

Чуноне ки Саъдии Шерозӣ фармудаанд:
Дар ин чашма бисе чу мо дам заданд,
Ҳама рафтанд, чун чашм дарҳам заданд.

ҒОРИ КОҒАРСИЛОҲ

Болои деҳаи Ғуҷоваси ноҳияи Ванҷ ғоре
аст, ки онро мардум Коғарсилоҳ ном меба-
ранд. Аз рӯи ривоят дар замони хеле қадим
ғӯё фарзандон волидони пиру барҷомондаи
худро пуштора карда, ба он ғор бурда ме-
монданд ва баъди чанд рӯз онҳо дар ин ҷо
аз ҷаҳон мегузаштанд.

Боре як ҷавонмард падари пири худро ба
он ғор бурдани шудааст ва ба ғор нарасида,
болои тахтасанги сари роҳ дам мегирад.

Падараш охи сарде мекашад. Ҷавонмард
хайрон шуда, мепурсад, ки чаро оҳ кашид.
Мӯйсафед мегӯяд, ки ман ҳам замоне падари
пирамро ба ин ғор меовардам ва болои ҳамин
тахтасанг дам гирифта будам. Ҷавон ашк рех-
та, аз роҳаш бармегардад ва падарашро боз
ба хона меоварад. Нақл мекунанд, ки баъди
чунин ҷуръати он ҷавонмард ин одати кӯҳна
барҳам меҳӯрад ва минбаъд мардум воли-
дони пири худро иззату эҳтиром намуда, то
нафаси охиринашон ба онҳо хизмат мекунанд.

ДАШТИ САИДМАҲМУДШОҲ

Ин мавзеъ, ки акнун Боги набототи Помир дар ин ҷо бунёд шудааст, замоне ҷои холи ва чарогоҳ будааст. Саидмаҳмудшо, ки аслан дар деҳаи Тавдем зиндагӣ мекардааст, ме-хоҳад ин даштро обод кунад. Аммо аз кадом самт ба ин ҷо ҷӯи об оварданро наметонд. Дар дараҳои атроф аз об ягон нишоне набуд. Ҳамаи ин Саидмаҳмудшоҳро парешонхотир ва ғамгин мекунад. Аммо, нақл мекунам, боре Саидмаҳмудшо дар хоб мӯйсафеди нурониеро мебинад, ки ба ӯ мегӯяд:—Агар обро ёфтан хоҳӣ, рафта зерини санги калони сафед, ки мобайни сел хобида аст, бикан, аз он ҷо об мебарояд.

Саидмаҳмудшо хурсанд шуда, субҳдам ба сел мебарояд ва он санги сафедро дар бедорӣ мебинад. Баъди чанд рӯз одамонро аз қишлоқ оварда зерини сангро мекунам ва дар ҳақиқат ҳам аз таи он об ғавворе зада боло мебарояд.

Одамон ҷӯй канда, то ба дашт об меоварданд ва онро гандум кишт мекунам. Баъди чанд соли дигар Саидмаҳмудшоҳ дар як ғӯшаи хушманзараи дашт хона месозад. Мардум минбаъд ин мавзеъро «Шоҳдаҳт» ном мебаранд. Дар айнаи ҳол аз Саидмаҳмудшо дар ин боғ якчанд бех дарахти зардолу, амруд ва чунин катибае рӯи варақи сангӣ боқӣ мондаанд:

ривоят яке аз писарони Темури ланг гӯё сохта аст. Он ривоят чунин аст: Яке аз писарони амир гуноҳи азиме содир кардаасту падараш ҳеҷ не ки гуноҳашро бахшад. Билохир Темурланг ҳукм мекунад, ки гуноҳи писарашро танҳо вақте мебахшад, агар ӯ рафта, ягон биёбонро обод кунад. Ҳамин тавр он писари амир бо лашкар ба Шугнон меояду ба кандани ин ҷӯйбор сар мекунад. Ин кор осон набудааст. Аз раҳи об сангу реги бисёре ро бадар кардан лозим меояд. Дар мавзеи Чинак, ки реги равон дорад, чанде аз сарбозон таи рег мемонанд. Барои он ки аз ин регзор ҷӯйбор созанд, онро дар масофаи хеле зиёд бо намадҳо мустаҳкам кардан лозим меояд. Болои ҷӯйро бо ҷӯбҳои калон ва тахтасангҳо мепӯшонанд. Ҳамин тавр дар зарфи як сол писари Темур ин ҷӯйборро то Хоруги поён сохта, соён ба ватанаш, ба Самарқанд бармегардад.

Асли воқеа ҳамин хел будааст ё не касе аниқ наметонад, аммо ҷӯйборро мардум ҷӯйбори Темур гуфта ном мебарад.

Дар мавзеи дашти фурудгоҳи ҳозираи шаҳр болои ҷӯйбор тахтасанге аст, ки дар рӯи он байти зеринро нақш кардаанд:

Шоҳ Амирбек буд бас соҳибдинор,
Кард бино аз ҳимматаш ин ҷӯйбор.

Шоҳ Амирбек яке аз шоҳони пешини Шугнон будааст. Шояд аз Хоруги поён то Тем ин ҷӯйбор дар замони ӯ сохта шудааст ва он нақши рӯи сангро барои тасдиқи ин амал канда бошанд, зеро ки чун ағъана шоҳони Шуг-

нон дар ҳар кучое, ки ҷӯйбор месохтанд ва мавзеъро обод мекарданд, ҳатмӣ ягон хаттот таърихи он воқеъаро дар варақи сангин сабт мекардааст.

ДАРЁҲОИ ЗАРРИН

Дар байни сокинони водии Бартанг аз замонҳои қадим боз ривояте машҳур аст, ки гӯё сайёде баҳри шикори оху ба сарғаҳи дарёи Танимас мебарояд. Ҳангоми тулӯи офтоб будааст, ки ногаҳ назараш ба дарё меафтад ва мебинад, ки оби он ҳамааш аз тиллоост. Шикорчӣ мехоҳад каме аз он ба даст оварад. Барои ин ӯ ба қишлоқ бармегардад то ки кӯзаро гирифта, бо он аз дарё тилло гирад. Аммо чун гашта меояд, мебинад, ки оби дарё мисли муқаррарист. Ҳодисаи бо шикорчӣ баъза-баъза зуд паҳн мегардад ва аз он замон саркарда, одамони ин ҷо дар соҳилҳои дарёҳои Бартанг ба заршӯй сар мекунанд.

Ин ривоят асоси реалӣ дорад, зеро ки дар болооби Танимас, ки яке аз шохобҳои дарёи Бартанг мебошад, кони тилло мавҷуд аст ва маҳз аз он мавзеъ махсусан ҳангоми пуробшудани дарёҳои Бартанг ва Язгулом дар соҳилҳои поёнобашон регҳои тиллодор таҳшин мешаванд ва нақли сокинони водӣҳои Бартангу Язгулом дар бораи он ки обҳои ин дарёҳо тиллоинанд, аз ҳақиқат дур нест.

БОҒИ НҶШЕРВОНИ ОДИЛ

Мардуми Аҷам дар бораи Нӯшервони Одил афсонаву ривоятҳои бисёре эҷод кардааст,

ки онҳоро адибони гузаштаи дур ва наздик истифода бурда, дostonу ҳикояҳои дилчасп офаридаанд. Дар ин афсонаву ривоятҳо пеш аз ҳама адолату инсоф, инсондӯстӣ, раҳму шафқат ва дигар хислатҳои нек талқин карда мешаванд. Аз ин мероси гузида мардуми Шарқ асрҳост, ки баҳра мебарад ва наслҳои навро тарбия мекунад.

Мардуми Бадахшон ҳам, ки аслан ба тамаддуну фарҳанги Аҷам шарик аст, онди адолату корнамоӣ ва дигар некукориҳои Нӯшервони одил афсонаву ривоятҳо офарида аст, ки лоиқи таваҷҷӯҳ мебошанд. Дар ин ҷо танҳо як ривояте, ки байни сокинони Бартанг машҳур аст, пешкаши хонанда мегардонем.

Дар Бартанг мавзеъ аст ба номи Падрудак. Чашмаи софу зулоле дорад он, ки тамоми фаслҳои сол аз кӯҳ ҷорист. Дарахтони мевадор, монанди амруд, себ ва чормағз дар ин ҷо ниҳоят бисёранд. Аммо аз он, ки ин мевазор богбоне надорад, ҳамаи он бог «ваҳшист» ва вайронае мемонад. Дар ривояте чунин оварда шудааст, ки гӯё замоне шоҳ Нӯшервон аз мулкаш фирор мешаваду бо силоҳу гуломон ва аёлаш дар Падрудак маскан мегузинад. Аз он ки зани дӯстдоштаи Нӯшервон ҳамеша дар фироқи ватан азият мекашаду ғамгин буд, шоҳ барои таскини дилаш мефармояд, дар ин мавзеъ боғеро бунёд кунанд, ки мислш дар дигар ҷо набошад. Чунин бог дар кӯҳдомани Падрудак бунёд мешавад.

Баъди сипарӣ шудани солҳои фирорӣ подшоҳ боз ба ватанаш бармегардад. Бог бошад,

дар Падрудак бе соҳиб мемонад ва то кунун барои сокинони маҳаллӣ ин ҷой як мавзеи сеҳрноки ҳисоб меёбад. Нақл мекунам, ки боре дар ин ҷо чанд тан шабнишинӣ карданд ва ҳангоме ки хоб рафтанд, махлуқи ноаёне онҳоро аз ҷои хобашон ба ҷои дигар мекуҷонад.

САДАФ ВА САГ

Деҳаи Ширгини Вахонро агар деҳаи асрорҳои аҷоибӣ гаронӣ ном барем, хатое намеравад. Тобистон Ширгин манзараи дилрабо дорад. Деҳа сабзпӯш мегардаду аз фароз чашмаҳои маъдани гарму хунок ба нишеб ҷорӣ мешаванд. Қисми чашмаҳои сари роҳанд ва ҳар як роҳгузар метавонад аз ин атои табиат нарзан бихӯрад ва гармоба қабул кунад.

«Аждаҳосанг»-и Ширгин аз қадим боз на танҳо дар Вахон, балки берун аз он ҳам машҳур аст. Аз рӯи ривоят ин санг гӯё аждаҳое будааст, ки одам меҳӯрдааст. Ба қудрати худованд ин аждаҳоро паҳлавоне сар бурида, он санг гаштааст. Санг шаклу намуди берунии аждаҳоро то кунун нигоҳ доштааст. Аз рӯи фаҳму диди мардум ин санг гӯё барои маризи девонагӣ даво бошад. Аз санг хокаеро тарошида дар бисёр маврид то ба Фарғона ҳамчун дору мебардаанд. Дар ҳақиқат бошад, аз аждаҳосанги Ширгин бӯи олтингӯгирд меояд ва аз ин рӯ метавон гуфт, ки дар ин ҷо ҳам як замоне чашмаи гарми гӯгирддор аз қаъри замин фаввора зада, берун мебаромадааст.

Ривояти дигаре, ки дар деҳаи Ширгин аз қадим боқист, он аст ки гӯё болои деҳа кӯле

будааст пур аз садаф ва он садафро агар одамон аз кӯл гирифта бо худ бурданӣ мешуданд, сафад дар роҳ ғайб мезадааст. Бинобар ин одамон барои он ки садаф ба даст оваранд, ҳамроҳи худ сагери ба кӯл мебурданд ва садафхоро чинда ба гардани ӯ меовехтанду ба деҳа меовардаанд.

РИВОЯТҲО ДАР БОРАИ ПОДШОҲОН ВА ДИГАР АШХОСИ ТАЪРИХИ ЗИНИ ТИЛЛОЙ ВА ИСКАНДАР

Нақл мекунанд, ки боре Искандари Зулқарнай аз соҳили кӯле гузашта, дар қаъри он зини аз тилло хотамкорӣ кардашударо мебинад. Искандар лашкарашро маҷбур мекунад, ки зинро аз қаъри кӯл бадар кунанд. Бисёр сарбозон ба кӯл гӯта заданд, аммо бо дасти холи берун омаданд. Дар ин ҳангом ҷавоне назди Искандар омада мегӯяд, ки ғайр аз падари пири ӯ касе сирри ин зинро ёфта наметавонад. Искандар фармон медиҳад, ки он пирро назди ӯ биёранд.

Пири солхӯрда ба подшоҳ мефаҳмонад, ки асли он зини заррин дар қуллаи кӯҳи муқобили кӯл аст. Дар қаъри кӯл бошад, танҳо акси он меафтаду халос. Бинобар ин подшоҳ бояд лашкарашро беҳуда алоб надихад. Ровиён хабар медиҳанд, ки масали «Бе пир марав, ту дар бимонӣ, ҳарчанд Сикандари замонӣ» маҳз баъди ҳамин воқеаи вирди забонҳо шудааст.

САНДУҚИ САНГИН

Дар бораи водии Аличури Помири Шарқӣ ривоятҳои бисёре паҳн шудаанд. Ҳар як дара ва ҳар кӯҳу теппаи ин ҷо дорои ривояти хоса аст. Масалан, аз рӯи ривояте, гӯё аз кӯли на онқадар калони Оқбалик то кӯли Суман дарёи азими зеризаминӣ ҷорист. Боре гӯёсолаи дар кӯли Оқбалик ғарқшударо одамон дар кӯли Суман ёфтаанд.

Ё худӣ номи Аличурро гирем. Нақл мекунам, ки замоне ин водӣ басо обод будааст, дар ин ҷо ҳатто шолӣ мекориданд. Шаҳре, ки дар ин мавзёе воқеъ будааст, Барбар ном доштааст. Аз рӯи ривоят ҳазрати Алӣ дар яке аз муҳорибаҳо душманони худро дар ин ҷо шикаст дода, водии ободро ба биёбон табдил медиҳад ва номи аслии водӣ Аличур набуда, Алиҷул аст.

Ривояти дигари аҷоибу ғароиб дар бораи сандуқи сангин мебошад, ки дар соҳили баланди кӯли Суман истода аст. Он сандуқро гӯё сарлашқари чинӣ Фу Де, ки аз Синьцзян ронда шудааст, бо худ ба соҳили кӯл оварда дар он симу зари ғоратқардаҷиро пинҳон кардааст. Аз рӯи нақли дигар гӯё Фу Де, ки аз таъкибкунӣ ба ҳалокат омада буд дар он сандуқ васиятнома гузошта, ҳудашро дар кӯл ғарқ мекунад. Асоси воқеи доштани ин ривоятро гуфтан амри маҳол аст. Аммо он сандуқи сангин то кунун мавҷуд буда, хомӯш аст.

МАҲМУДИ ҒАЗНАВИ ВА АЁЗ

Нақл мекунанд, ки вақте Аёзро барои ба ғуломӣ фурухтан пеши Маҳмуди Ғазнави оварданд, подшоҳ ба он бозоргон суол мекунад:

— Чаро ин ғуломро ба қимати бисёр гарон мефурушед?

Бозоргон мегӯяд:

— Ин ғулом илми ғайбро медонад. Гавҳаршинос аст, сонияи аспшинос, солисан одамшинос. Султонро тааҷҷуб меафтад ва хотамро аз ангушташ бароварда, ба Аёз медиҳад, то ӯро имтиҳон кунад.

— Бигӯед, дурри он иллат дорад ё на? — мепурсад султон.

— Дар мобайни ин дурр кирмест хобида, — мегӯяд Аёз.

Султонро аз ин ҷавоби ғулом кунҷковӣ меафзояд ва мефармояд он нигинро ду пора кунанд. Ҳарчанд ба ин ҳукми Султон вазиронаш монеъ мешаванд, ӯ аз феълаш намегардад. Чун дурро ду пора мекунанд, ҳақиқатан ҳам мобайнаш кирме хобида будааст.

Баъди ин таваҷҷӯҳи Маҳмуд ба ғуломӣ навад дучанд мегардад. Мефармояд, ки аз саиҳона аспҳои хубтаринро оварда, Аёз беҳтаринашро муайян кунад. Аёз ҳамаи онҳоро гашта, аспии лоғарро нишон медиҳад.

— Агар ин аспро хору зор нигоҳ намедоштанд, аспии бодпое мебуд, — мегӯяд Аёз. Султон мефармояд он аспро минбаъд алоҳида нигоҳубин кунанд.

Чун ба фаҳмидани сирри одамшиносии Аёз меоянд, Аёз подшоҳро бо худ ба хилват рафта нилтимос мекунад. Подшоҳ ҳамчунин мекунад. Аёз ба ӯ мегӯяд:

— Султони олам, маро бубахшед, аммо шумо асилзода нестед, асли шумо аз хонадони нонвоён аст.

Ин суханон подшоҳро ба хашму ғазаб меоваранд ва шамшер мекашад то сари Аёзро аз танаш ҷудо созад.

Аёз ба Маҳмуди Ғазнавӣ мегӯяд:

— Аз Султон таманно дорам, ки сирро танҳо модари ӯ ошкор карда метавонад.

Маҳмуди Ғазнавӣ он шаб ба ду зону пеши модари хеш меистад, то ки ӯ ҳақиқати ҳолро кушояд. Асли воқеа чунин рух дода будааст. Падараш Сабуктегин писар надоштааст. Ва дафъае ки занаш ҳомила мешавад, Сабуктегин ба ӯ мегӯяд, ки агар боз духтар зояд ӯро аз дарбор меронад. Чун рӯзи тавлид фаро мерасад, зани подшоҳ боз духтар тавваллуд мекунад. Дарбориён, ки аз қавли Сабуктегин огоҳӣ доштанд, он шаб духтарчаро ба писари навтаваллуди нонвои шаҳр иваз мекунанд. Султон чун сухани модарашро мешунавад, бо сари хам пеши Аёз омада мепурсад:

— Ту ин сирро асрорро чи гуна донистӣ?

— Подшоҳо, ҳар боре, ки ба наздатон хон меоростанд, ман медидам, ки чашмонат аз нон канда намешуданд ва аз ин рӯ донистам, ки шумо на ба подшоҳ, балки ба нонвой қаробат ва наздикии бештаре доред.

ОИДИ РАСМУ ОИН ВА ДИИ САНГИ ФАЛАХМОН

Деҳаи Теми ноҳияи Шугнон зоҳиран назарногир бошад ҳам, дар бораи он ривоятҳои зиёде аз забон ба забон гузаштаанд, ки аз ҳар ҷиҳат мароқангезанд. Ривояте ҳаст, ки гӯё боре яке аз чаҳор қаландарони машҳур-Шоҳбурҳони Валӣ болои тахтасанге, ки дар гӯшаи мавзей Лангари деҳа ҷой дорад, намоз меҳондааст. Рафиқу ҳамсафараш Сайид Шоҳмаланг аз он соҳили дарё ўро дида, барои шӯхӣ санги калонеро дар фалахмон монда, ба сӯи Шоҳбурҳони Валӣ ҳаво медиҳад. Санги азим андаке дуртар аз Шоҳбурҳон ба замин меафтад. Он санг ҳоло ҳам вучуд дорад ва мардуми Тем онро санги фалахмон (виздоҷжир) меноманд. Шоҳбурҳон дар навбасти худ даст ба дуо бардошта мегӯяд: — Эй об, боғи ҳазорсебро бибар! Дар ин лаҳза оби рӯди Хохиценц якбора тугён карда, боғи сердолу дарахтеро, ки дар он тарафи дарё доман паҳн карда будааст, рӯфта ба дарёи Панҷ меандозад. Аз он вақт то ба ҳол оби рӯд дар мавсими обҳезӣ тугён карда, гоҳ як тараф ва гоҳ тарафи дигари ҷои боғи ҳазорсебро байрон мекунад ва имкон намедиҳад, ки дар ин мавзеъ дарахте ё зироате сабз шавад.

ОСТОНИ ХАМАСАНГ

Остони Хамасанг яке аз ҷойҳои муқаддаси деҳаи Хуф аст. Сокинони қишлоқ, ҳамеша

ба зиёрати он меоянд ва аз он мурод метала-
банд.

Ривоят мекунанд, ки дар назди остон ҳа-
меша оташ фурузон будааст ва дар ҳар хонае,
ки оташ хомӯш мешуд аз ҷо ба хона
оташ меовардаганд. Оташгир ҳангоми гирифт-
тан ва берун шудан бояд як кори мамнӯро
қатъи рӯя мекард. У ба ҳеҷ ваҷҳ набояд
пояшро ба остонаи дар гузорад. Дар акси ҳол
дучори офате мегардид.

Фарде ба ин бовар накарда, пояшро ба ос-
тонаи дар мегузорад. Дар ин вақт овозе ба
гӯш мерасад, ки поят дардманд шавад. Нақл
мекунанд, ки баъди ин пой он шахс дард ме-
кардааст ва дарди по ба наслҳои ояндаи ӯ низ
мероси мегардад. Дар Хуф инчунин остонҳои
дигари муқаддас, амсоли Тербандагон, Бо-
булаи Сипунҷеҷ, қадамгоҳи Мустансири Бил-
лоҳ ва дигарон то кунун арзи вуҷуд доранд
ва ҳар яке аз онҳо дорони ривояти хеш аст.

МАЗОРИ СУЛТОНИ ВАЛӢ

Ин мазор сари роҳи мошингарди назди
истгоҳи кӯҳнаи барқи шаҳри Хоруғ воқеъ
гаштааст. Аз рӯи ривоят мазор болопӯши
худро чаппагардон мекунад, ҳарчанд мардум
аз ғавбро боз пӯшонад. Ин ҳодиса дар як ма-
қоли шуғноӣ ҳам иникос ёфтааст, ки чунин
аст: «Мазори Султони Валӣ рангт пухъихъ
ху ти налакихът». Тарҷимаи форсӣ-тоҷикии
мақол чунин аст: «Чун Мазори Султони Валӣ

болояш болопӯш наместонд». Мақоли мазкур одатан нисбати шахси беҳад исрофкор гуфта мешавад.

ҲОТАМИ ТОЙ ВА БАРОДАРИ Ӯ

Ҳотами Тойро наздиконаш боре мазаммат мекунад, ки ӯ ба бегонагон саҳигию илтифот мекунад ба бародараш, ки муфлис аст, заррае имдод намерасонад.

Ҳотам гуфтааст:

— Агар ризқу рӯзии ӯро Худои азза ва ҷалла аз азал надихад, ман чун тавонам ба ӯ имдоде бикунам ва арзонӣ расонам.

Ва, барои он ки ин гуфтаҳоро пеши назари мазамматкунадагонаш ба исбот расонад, мефармояд, то сари кӯпруки болои дарё халтаи зарро гузоранд ва бигзор аввалин шуда, бародараш аз он кӯпрук гузарад. Ҳамчунин кардаанд.

Бародари Ҳотами Той ҳангоми ба сари кӯпрук омада аз он гузаштан ҷаҳмонаширо менӯшонад ва бо ин рафтор ҷаҳмиданӣ мешавад, ки нобиноён аз кӯпрук чи тавр мегузаранд. Тифоқан аз қафои ӯ нобиноӣ аз он кӯпрук гузаштани шуда, асояш бо халтаи зар мерасад ва онро мебардорад.

Ҳотами Той меғӯяд:

— Ана, дидед, ки он халтаи зар аз азал ризқу рӯзии кӣ будааст ва ба кӣ расид ва меафзояд:

— То Ҳақ надихад, кай бидихад Ҳотами Той.

РИВОЯТИ ШОҲИ ХОМЎШ

Баъд аз он ки Саид Шомаланг ҳомии оташ-парастон Рив—Фарҳод-ро дар Вияр ва писарашро дар қалъаи Кофарен, ки дар наздикии қалъаи Барпанча воқеъ аст, бо мӯъҷизаи дуои худ аз Шугнон меронад ва худ ба ҳидоят кардани мардум ба роҳи ҳақ, машғул мешавад, баъди панҷ сол аз Шерози Эрон Шоҳи Хомӯш меояд. Шоҳи Хомӯш ба кӯли Шева мерасад ва дар сабзазоре дам мегирад. Уро хоб мебарад ва чун бедор мешавад, мебинад, ки бо ҳукми худованд дар кулоҳи ӯ кабутар лона сохта аст. Аз худованд ба ӯ ҳукм меояд, ки то паррон шудани чӯчаҳои кабутар аз ин ҷо нараванд. Шоҳи Хомӯш ин ҳукмро ба ҷо оварда, баъд ба Шугнон меояд. Мегӯянд, ки Шоҳи Хомӯш дар Шугнон шаш сол маскун шуда, баъд бо роҳи Дарвоз ба Кӯлоб сафар мекунад ва дар он ҷо умр ба сар мебарад. Шоҳи Хомӯш дар Кӯлоб дар мавзеҳои Мӯъминобод ва Шугнон бисёр одамонро ба дини ислом мегардонад ва барои ин аз Шугнон ҳамроҳи худ халифаҳоро бурдааст. Дар Кӯлоб Мазори Шоҳи Хомӯш мавҷуд аст, ки аз ҷониби мардум чун ҷои муқаддас зиёрат ба муҳофизат карда мешавад.

МАРТАБАИ ШОҲНОСИРИ ХУСРАВ

Ҳаким Шохносири Хусрав чун доҳии исмоилиёни Бадахшон ва мулкҳои ҳамсояи он мартабаи бузург дорад. Нисбати шахсият ва амалу рафтори ӯ ривоятҳои зиёде эҷод шудаанд, ки одамон онҳоро аз насл ба насл нақл

мекунанд. Аҳли мазҳаби исмоилия ўро на-
танҳо рӯҳан, балки қисман низ ҳамеша бо хеш
тасаввур мекунанд. Дар маросимҳо болотар
аз ҷои нишастӣ худ халифаҳо дар ғоибӣ ў
ҷоеро ҳолӣ мемонанд. Он ҷои Пир Шохно-
сири Хусрав аст.

МАРТАБАИ ҲОФИЗИ ШЕРОЗИ

Девони Хоҷа Ҳофиз барои мардуми Ба-
дахшон қимати беқиёс дорад. Каломи Ҳофиз-
ро мардум худододагӣ ва назри илоҳӣ шу-
мурда, девони ғазалиёташро чун китоби му-
қаддас мепарастанд. Ба девони ашъори Ҳо-
физии Шерозӣ боварии мардум то ба дара-
ҷаест, ки онро дар гаҳвораи кӯдак мегузоранд
ва боварӣ доранд, ки он кӯдакро аз ҳамаи ба-
лоҳо эмин медорад. Калонсолон баробари
Каломи Шариф ба Каломи Ҳофиз ҳам сав-
ганд ёд мекунанд.

СЕ ДОМОДИ ПАЙҒАМБАР

Ровиён нақл мекунанд, ки пайғамбар танҳо
як духтар дошт, аммо чун се хостгор ба хона-
аш меоянд, ғонтаи онҳоро ноумед аз дараш
намеронад. Вақте ки рӯзи тӯй духтараш ме-
расад, пайғамбар дар шигифт мемонад. Дар
ин замон Ҷабраил ба ҳукми худо ба ёрии ў
меояд. Ҷабраил ба пайғамбар мегӯяд, ки бо
ҳукми худованд мочахар ва модасаги ў ба
духтар табдил меёбанд ва метавонад онҳоро
низ ба шавҳар диҳад. Пайғамбар ҳамин тавр
мекунад.

Чун муддате мегузарад, пайгамбар меҳонад аз аҳволи духтарон ва домодонаш хабар гирад. Ба хонаи домоди якум омада, баъди меҳмондорӣ аз ҳолу аҳвол ва ҳислатҳои хубу бади ҳамсараш пурсон мешавад. Домод меғӯяд, ки тамоми корҳои хонаро ба хубӣ саранҷом мекунад, аммо гоҳ-гоҳ чун хар гап-нодаро ва якрав мешавад.

Пайгамбар мефаҳмид, ки ба ин кас мочаҳар расида аст ва чизе нагуфта, роҳи хонаи домоди дигарро пеш мегирад. Чун меҳмони ӯ шуд ва ҳислатҳои ҳамсарашро пурсон мешавад мефаҳмад, ки ба он кас модасаг расидааст. Танҳо дар хонаи домоди сеюм бо духтари ҳақиқии хеш вомерӯрад ва домодаш ӯро чун инсонӣ комил ва бо ақлу фаросат ба пайгамбар муаррифӣ мекунад.

Ин ривоят аслан дар риштаи тамсил банду баст меёбад ва халқ онро ҳамчун сарчашмаи муҳолифат дар ҳислат, ҳуш ва атвору рафтори занон доништа, ҳамчун дарси ибрат барои тарбияи ҳислатҳои неки инсонӣ истифода мебарад.

ҚАДАМГОҲИ ИМОМ ЗАЙНУЛОБИДДИН

Ба тасдиқи мардум ҷои муқаддасе, ки дар қишлоқи Тем аст, мазори Зайнулобиддин ибни Ҳусайн ибни Алии Муртазост ва ҳамаи мусулмонон онро сачда мекунанд. Ин ҷою макон якчанд бор ободу вайрона шудааст. Пеш аз инқилоб мазорро Бойназари хоругӣ, ки аз шаҳри Уш ба ин ҷо кӯчида меояд, бо маблағи

худ бaсе ободу зебо карда, рӯи тахтасангҳои он аз Каломи Шариф оятҳо сабт мекунад. Аммо, баъдтар солҳои сиюм, вақте ки сарҳадчиён дар ин ҷо маскан мегиранд, тамоми иморат ба вайрона табдил меёбад. Ривояти ба Тем омадани Зайнулобиддин чунин аст. Айёми гулшукуф будааст. Соии Тем хеле пуроб шудааст. Имом Зайнулобиддин меҳоҳад байтал ва курраашро аз об ба сӯи дигар гузаронад, чун ба оби соӣ медароянд, ҷараёни тези об курраро мебарад. Мардум ин ҳолро тамошо мекардааст. Имом аз онҳо хоҳиш мекунад, ки курраро аз марг наҷот диҳанд. Одамон бошанд, ба ҷои ёрӣ хандаву хархаша мебардоранд. Он гоҳ Имом Зайнулобиддин рӯ ба осмон гардонда, ба парвардигор илтиҷо мекунад. Баъди он гӯё оби соӣ дар як лаҳза хушк мешаваду Имом бо байталу куррааш ба соҳили дигар мегузарад. Мегӯянд, ки баъди он соӣ қишлоқи Тем дигар хушк мондааст.

«ҒАҲЕ ҒУНД, ҒАҲЕ ПАРЕШОН»

Мувофиқи ривояте, ки аз замонҳои қадим дар байни мардуми Бадахшон машҳур аст, Имом Боқир ибни Мусайн ибни Муртазо Алӣ аз Хуросон ба Бадахшон савори уштури сафед меояд ва вақте ки ихтиёри ба ғор рафтан мекунад, одамон ӯро илтиҷо мекунанд, ки онҳоро бесарпараст намонанд. Имом Боқир ба онҳо ваъда медиҳад, ки ҳар гоҳе ба сарашон бадбахтиёи биёяд ва ё дар диёрашон офате пайдо шавад, ба имдоди онҳо аз ғор берун мебарояд. Аммо баъди чанд рӯзи ба ғор раф-

тани Имом Боқир қисми одамон меҳоҳанд, ки ўро имтиҳон кунанд ва бифаҳманд, ки ин қавл рост аст ё дурӯғ. Бинобарин гуруҳи одамон назди ғор омада, Имомро садо медиҳанд, ки аз ғор берун ояд.

Имом Боқир баъди лаҳзае савори аспи сафед пеши онҳо ҳозир мешавад ва мепурсад, ки чи фалокате дар диёрашон рух додааст. Касе чизе гуфта наметавонад, чунки дар диёрашон тинҷӣ ва оромӣ буд. Имом Боқир пай мебарад, ки одамон ўро интиҳон кардаанд ва ҳангоми ба ғор пас гаштанаш суҳанони «Ғаҳе Ғунд, ғаҳе парешон» гуфта аст. Нақл мекунанд, ки наслҳои онҳое, ки Имом Боқирро чунин имтиҳон кардаанд, дар якҷанд қишлоқҳои водии Ғунд зиндагонӣ доранд ва мардум авлодашонро «Ғундиён» гуфта ном мебарад.

ЛАНДАҲУР ВА ХҶҶАИ ХИЗР

Дар бораи мӯъҷизаҳои Хуҷаи Хизр дар тамоми мамлакатҳои Шарқ, аз ҷумла дар Бадахшони мо низ чандин афсонаву ривоятҳо маълуманд. Қариб дар ҳамаи қишлоқҳои кӯҳистон мардум аз кӯҳан чизеро ва ё маконро бо ному нишони Хуҷаи Хизр алоқаманд кардааст. Мисоли гуфтаҳо ривояти мардуми Сохчарв онди ду санг, ки яке гӯё қулоҳи Ландаҳур ва дигаре «виздоҷжир»-и — Ландаҳур будааст, шуда метавонад.

Аз рӯи нақле, ки дар он ривоят меравад, Ландаҳур гӯё аз соҳили чапи дарёи Панҷ қасди ҷони Хуҷаи Хизр карда, санги калонро бо фалаҳмон ба сӯи ӯ ҳаво медиҳад. Он

санг иттифоқан ба Хӯчаи Хи́зр намерасад ва ӯ дар навбати худ бо белча хок гирифта, болои Ландаҳур мепартояд ва дар он ҷое, ки Ландаҳур истода буд он белчаи хок ба болояш ба теппаи сангине табдил меёбад. Он сангтеппа дар мобайни қишлоқи Наводаки Афғонистон воқеъ аст ва мардум онро гӯри Ландаҳур ном мебарад.

ОИДИ АДИБОН ВА ИШҚИ ПОКИ ИНСОН ТАЪРИХИ ЯК РУБОИИ ҚУДРАТИ ШУҒНОНӢ

Шоири машҳур Қудрати Шугнонӣ боре дар фасли баҳор ҳамроҳи пир Саидюсуфалишо аз Хоруг ба Поршинева меравад. Вақте, ки аз қишлоқи Тем мегузаранд дар он соҳили дарё дар наздикии қалъаи Барпанча занону духтарони бисёро машғули хишова мебинанд.

Саидюсуфалишо ба Қудрат муроҷиат мекунад:

— Қудрат бигӯ, кадоме аз он ҷавонзанон зеботар аст.

Шоир дарҳол бо рубоии зерин ҷавоб медиҳад:

Дар ҷангали Шугнон ду-сесад дилбар,
Бо кетману чок мекунанд зеру забар.
Дарёи калон агар набошад аз пеш,
Ман фарқ кунам, кадом дилбар беҳтар.

Саидюсуфалишо аз истеъдоди шоир ба ваҷд меояд, ба ӯ офарин хонда, инъоми арзанда тақдим мекунад.

Рубоии Қудрати Шурнонӣ зуд дар байни мардум паҳн мешавад ва аз забон ба забонҳо мегузарад.

«АШЪОР»-И ШОҲНОСИР

Ривоят мекунанд, ки Пир Шохносир дар давоми умраш асосан чор китоби бузург — Тавроти Мӯсо, Инҷили Исо, Забури Довуд ва Қуръони Муҳаммадро мутолиа мекард. Ҳангоми мутолиаи ин китобҳо Шохносир ба хулосае омад, ки ҳарчи дар онҳо ҳаст дар каломи Пири Мавлоно Шохнизор ҳам, ки онро бо забонҳои форсӣ, ҳиндӣ ва туркӣ тарҷима кардаанд, дида мешавад. Бинобар ин Шохносир Каломи Пирро бо диққат мутолиа карда, барои ба фаҳми мардуми кӯҳистони Бадахшон дастрас кардани он асари манзумеро навишта онро «Ашъор» ном мениҳад, ки то ба имрӯз ин китоб диққати аҳли донишро ба худ ҷалб менамояд ва аз он хонанда бисе баҳра метавонад бурд.

РИВОЯТИ ШОҲЗИЁИ

Мегӯянд, ки шоири хушбаёни Бадахшон Шохзиёи (Зиёи Бадахшонӣ) чун мактабхон шуд, пеши муаллиме сабақомӯз буд, ки ҳар рӯз ӯро маломат мекард ва шиканча меод. Аз он муаллим муддати зиёд Шохзиёиро чизе доништан муяссар намешавад ва рӯз аз рӯз аҳволаш баъдтар мегардад. Барои аз чунин ҳолат раҳой ёфтан боре нисфи шаб аз хона баромада, бо нияти нек ба зиёрати остони Панҷан Шоҳ рафтани мешавад. Чун нисфи

рохро меравад, болои санге дам мегирад ва хоб ўро мебарад. Дар хоб пири нурониеро мебинад, ки мегӯяд:

— Шоҳзиёӣ, бирав ва бихон!

Шоҳзиёӣ аз хоб бедор мешавад. Боз камзеҳнии худ ва зиштии устод ба ёдаш мерасад. Илоҷи дигаре наёфта, бо санги гароне як пояшро мешиканад ва аз ҳуш меравад. Ин дафъа низ ҳамон мӯйсафеди нуронӣ болои сари Шоҳзиёӣ пайдо мешаваду аз пояш дошта мегӯяд:

— Шоҳзиёӣ бархез ва бихон!

Шоҳзиёӣ ба ҳуш меояд, ҳис мекунад, ки гӯё пояш осебе надидааст ва ночор роҳи мактабро пеш мегирад. Муаллим шогирди кундзеҳну гурезаашро дидан замон бо хашм хитоб мекунад:

— Бихон, алиф!

Шоҳзиёӣ мепурсад: — Маънои алиф чист?

Устод ба саволи шогирдаш эътибор надода, боз мегӯяд:—Бихон, бе!

— Маънои бе чист? боз бо савол ҷавоб мегардонад шогирд. Баъди ин устои ба хашмомада шогирдашро аз мактаб пеш мекунад. Ва ў барои андӯхтани илм роҳи Ҳиндустонро пеш мегирад ва нахустин мухаммаси худро дар аснои сафари дуру дароз эҷод мекунад, ки матлааш ин аст.

Саломун алайкум, имомун амиро!

Тақиян, нақиян, зақиян, заҳиро.

Туи қонишини Муҳаммад, ки ҳастӣ,

Валии худову бародар набиро.

Баъд аз сафари тӯлонӣ Шохзиёӣ ҳамчун донишманди бузургу шоири баркамол ба ватанаш баргашта, ба дараҷаи амирушшуарои Бадахшон мерасад. Айёми пиронсоӣ бошад, васият мекунад, ки баъди вафоташ ҷасади ӯро дар Мазори Шариф дар баромадгоҳи мақбараи Ҳазрати Алӣ гӯронанд, то ки зиёратгарони турбати он ҳазрат аввал ба рӯи қабри Шохзиёӣ по ниҳода, баъд ба дарун дароянд ва ҳамчуни берун оянд.

ЛОЛА ВА ГУЛҲАСАНҶОН

Ин ривоят дар байни сокинони болооби дарёи Шохдара бисёр машҳур аст. Замони хеле қадим дар қалъаи Ҷавшанғоз ҳокими давлатманде зиндагонӣ мекунад. Ӯ духтари ягонаи зебӯ доштааст, ки номаш Лола будааст. Лоларо яке аз ҷавонони ҳамон маҳал, ки аз авлоди туркон буд, хостгорӣ мекунад. Аммо тӯи арусӣ фаро нарасида, аз Бадахшони Афғонистон ҷавони тануманду зираке, ки Гулҳасанҷон ном доштааст, ба ин ҷо ба шикори оҳу меояд ва дар хонаи ҳоким меҳмон мешавад. Дар чанд рӯзи меҳмондорӣ Гулҳасанҷон ва Лола бо ҳам дучор мешаванд ва боре ҳамсӯхбат ҳам мегарданд. Ин лаҳза онҳоро бо ҳам наздик сохта, ошиқи ҷамоли якдигар мегарданд ва аҳд мебаранд, ки ба якдигар бирасанд.

Баъди ин вохӯри Гулҳасанҷон пеши падари Лола рафта, арзи мақсад мекунад. Ҳоким мегӯяд, ки акнун Лоларо ба никоҳи ӯ даровардан наметавонад, чунки чанд рӯз пеш

ӯро ба ҷавони дигар, ки аз туркони ҳамсоя аст, хостгорӣ намуданд. Гулҳасанҷон ноумед ва парешонхотир шуда, аз назди ҳоким бадар меравад ва дар ин ҳангом бо Лола дучор меояд. Лола ба Гулҳасанҷон меғӯяд, ки ӯ се шарт мегузорад: якум, дар аспдавонӣ кӣ аввал меояд, дуйум, дар тирандозӣ кӣ ғолиб меояд, сеюм гӯйро кӣ аз майдон мебарад. Ҷавонмарде, ки ғолиб меояд, Лола ба ӯ мерасад. Падари Лола ва наздиконаш ин тадбири ӯро қабул мекунанд ва рӯзе дар майдони қишлоқи Шошбувад пойгаҳдавонӣ, тирандозӣ ва ҷавгонбозӣ барпо мегардад. Ҳарифони Гулҳасанҷон мебинанд, ки ӯ шартхоро бурид қасди ҷони ӯ мекунанд. Лола аз нияти онҳо воқиф гашта, ҳамроҳи дугонаҳояш даф мезанад ки мақоми дафзанӣ чунин маъноро ифода мекардааст:

Гулҳасанҷон, тута зинен,

Сафедтанбон, тута зинен.

Гулҳасанҷон мақсади маҳбубаашро зуд пай мебарад ва лаҷоми аспӣ бодпояшро гардонда, ба сӯи Шоҳдараи поён рӯ меорад. Дар роҳи гурез монеъаи хеле азим—Хушкдара аз пеш меояд, ки кӯпруки он кайҳо афтида будааст. Гулҳасанҷон бо аспаш аз як сӯи дара ба дигар сӯи pariда, аз думболагирини душманон раҳо меёбад.

Чун ғолиби шартҳои Лола. Гулҳасанҷон баъди чанде ба Ҷавшанғоз бар мегардад ва ба Лола ҳамхона мешавад. Аммо дере нагузашта, таноби умри Лола канда мешавад. Гул-

ҳасанҷон чанд соли дигар умрашро дар фи-
роқи ӯ дар он ҷо ба сар мебарад.

Аз рӯи нақли мардум майдони қишлоқи
Шошбувад ба хотири Гулҳасанҷон ба номи
ӯ ва санги баланди болои майдони ин қишлоқ
ба номи Лола гузошта шуда, имрӯз ҳам он-
ҳоро чунин ном мебаранд.

СУМАН ВА ОРИФ

Ин ривоят мисли дostonҳои ишқии Лайлию
Маҷнун ва Фарҳоду Ширин фоҷиавӣ ва га-
мангез аст. Дар замони куҳан дар Ҷелондеҳ
гӯё ҳокими давлатманде зиндагӣ мекардааст.
У раман зиёди гӯсфанд ва подаи бисёри хуш-
гов дошта, шубонону ғуломони ӯ ин рамаҳою
подаро дар Булункӯл ва чарогоҳи дигари
Алиҷӯл мечарондаанд.

Ҳоким Суман ном духтари ягонае дошта-
аст, ки бaсе соҳибҷамол будааст. Суман ҳам-
роҳи писари ғуломи падараш, ки Ориф ном
доштааст, якҷоя ба воя мерасанд ва ба як-
дигар дил мебаранд, аммо падари ҳасиси
Суман садди роҳи дилдодагон мегардад ва
меҳаҳад духтарашро ба як марди пир, ки
молу ҳоли зиёде доштааст, ба шавҳар диҳад.
Суман падарашро зориву илтиҷо мекунад,
ки ин корро накунад. Аммо ӯ ба ҳеҷ вачҳ аз
қарораш намегардад. Баръакс Орифи ҷавонро
аз даргоҳаш меронад ва ба кӯҳҳо ба ҷӯпонӣ
мефиристанад.

Рӯзи тӯи арӯсии Суман фаро мерасад. До-
моди пир бо нукаронаш ба Ҷелондеҳ меояд.
Падари Суман базм меорад. Аз деҳоти ди-

гар низ бузкашон чавгонбозҳо ва гӯшти-
гирҳо даъват мекунад. Суман роҳи ягонаи
аз ҷабри падар раҳо ёфтан ва ба висоли Ориф
расиданро дар гурехтан аз хонаи падар ме-
бинад. Вай бо баҳонаи тамошони чавгонбозӣ
ба аспи бодпое савор шуда, ба майдон ме-
равад. Чун бозӣ авҷ мегирад ва ҳама саргарми
тамошо шуданд, Суман пинҳонӣ лаҷоми аспро
ба сӯи ағба тофта, ба ҷониби Булункӯл ме-
тозонад. Баъди фурсате падараш аз ҳодиса
хабар меёбаду навкарони худро барои даст-
гир карданиш мефиристонанд. Суман то ин
дам ба соҳили кӯл мерасад ва ҳарчанд Ориф-
ро фарёд кунад аз ӯ дараке намеебад. Дар ин
вақт нукарони падараш ҳам расида меоянд.
Суман аз онҳо хоҳиш мекунад, ки ба ӯ наздик
нашаванд, вагарна ӯ худро дар кӯл ғарқ ме-
кунад. Нукарон ба гапӣ Суман бовар наме-
кунанд, ба ӯ наздик шуда, мехоҳанд ӯро бо
расан банданд. Ҳамин замон Суман аспсавор
ба кӯл медарояд ва баъди фосилае аз
назар ғойб мегардад. Ориф аз ин ҳодиса хэ-
бар ёфта, гиребон чок мекунад ва ашки хуни
мерезад. Муддате гирёну нолон атрофи кӯлро
давр гашта бемадор мешавад. Дар ривоят
нақл меравад, ки ӯ дигар аз назди он кӯл
нарафта, дар соҳилаш барои худ қулбаи муф-
лисона месозад ва дар ғами маъшӯқааш умри
талхашро ба сар мебарад. Боз мегӯянд, ки аз
он замон сар карда, мардуми Шугнон ин кӯл-
ро Суман меномад ва гӯё то кунун ҳар шаби
ҷумъа аз мобайни кӯл шевани аспи Суман ба
гӯш мерасад.

АСОТИРҲО

ЛУҚМОНИ ҲАКИМ ВА ПУДИНА

Писари Луқмони Ҳаким ба маразе гирифта тор мешавад. Луқмони Ҳаким дар табобати ӯ тамоми дониш ва заковати хешро ба кор мебарад. Аммо саломатии бемор рӯз аз рӯз бадтар шуда, оқибат вафот мекунад. Луқмони Ҳаким барои фаҳмидани сабаби марг дарунашро чок карда, як чизи санг барин сахтро берун мекунад ва аз он барои хотираи фарзанд дастаи корд месозад. Боре Ҳангоми сафар дар марғзоре дам гирифта, кордашро дар он ҷо даруни анбӯҳи пудина фаромӯш мекунад. Ҳангоми бозгашт боз дар он марғзор дам мегирад ва кордашро ёфта, мебинад, ки дастаи ӯ об шудааст.

Луқмони Ҳаким афсӯс меҳӯрад, ки чаро ин асрори пудинаро пештар надонист, то ки писарашро аз он марази марговар наҷот меод.

ЛУҚМОНИ ҲАКИМ ВА АФЮН

Нақл мекунанд, ки нахустин бор афюнро ҳамчун маводи доругӣ Луқмони Ҳаким ба кор бурдааст. Гӯё домодаш ба ӯ шогирд будааст ва оқибат аз истеъмоли зиёди афюн бистарӣ мешавад, аммо давои он маразро ҳеҷ ёфта наметавонад. Ӯ ноумед нашуда, ҳамсари худро назди падараш мефиристонанд, то илоҷи дарди ӯ кунад.

Вай ворида хона шуда, падарашро машгули мутолӣи китоб мебинад. Луқмон аз китоб сар бардошта, духтарашро ҳолпурсӣ мекунад.

У аз ҳоли шавҳараш ба Луқмони Ҳаким хабар мерасонад. Табиб сухане нагуфта, аз ҷояш меҳезад ва берун меравад. Духтараш ҳам аз қафои ӯ ба дар меравад. Луқмони Ҳаким бо як изтироб бо норбони баланд ба бом мебарояд ва баъд аз он ҷо оҳиста-оҳиста поён фуromaда, боз ворида хона гашта, машғули хондани китоб мешавад.

Духтар интизор буд, ки падар барои наҷоти шавҳараш ягон дору ё маслиҳате медиҳад. Аммо ӯ дигар сухане накард ва духтараш маҷбур мешавад, роҳи хонаи шавҳарашро пеш гирад.

— Луқмони Ҳаким чи даво фармуданд, — мепурсад шавҳараш.

— Луқмони Ҳаким оиди давои марази ту ҳарфе назад.

— Пас бигӯед, чи гуна рафтор кард?

Зан аз хона берун шудан ва бо нарбон чи тавр ба бом баромадан ва аз он ҷо фуromaдани падарашро батафсил нақл кард.

Шавҳараш хушҳол гардида, мегӯяд, ки давои ин маризро фаҳмидам.

— Чи тағр? мепурсад зан.

— Яъне ман аз меъёр зиёд афюн истеъмол кардам, акнун роҳи халосӣ он аст, ки чуноне Луқмони Ҳаким аз он норбон оҳиста-оҳиста фуromaд, истеъмоли афюнро кам карда, тамоман аз он раҳо ёбам.

СИЕҲПУШОН ВА ЛОҶУВАРД

Кони машҳури лоҷуварди Лоҷуварддара дар баландии қариб чор ҳазор метр аз сатҳи

бахр воқеъ гаштааст. Санги лочувард дар он кӯҳ чун миёнбанди осмонранге аз камараш ҷой гирифтааст. Дар замонҳои пеш касе ба он ҷо баромада наметавонист ва онҳое, ки ба ин ҷо барои лочувард меомаданд, танҳо резаҳои ба домани кӯҳ рехтаре чиде, бо худ мебурданд.

Нақл мекунанд, ки дар қадим аз ин ҷо ба Чин ҳам бо уштурҳо лочувард мебурдаанд. Ин буд, ки рафта-рафта овозаи кони лочуварди Лочуварддара дар мамлакатҳои ҳамсоя паҳн мегардад. Барои ба даст овардани он аз ҳар ҷо лашкар фиристонда мешавад. Боре ба Лочуварддара лашкари сиёҳпӯшон меояд. Онҳо мехоҳанд, лочувардро аз миёни кӯҳ ҷада гиранд. Аммо ба он ҷо баромада наметавонанд, бинобар ин то сармоя зимистон дар ин ҷо меистанд ва чуни ҷилларо ба қор мебаранд. Аз атроф қорҳои зиёдеро ҷамъ карда, мекушанд, ва ғӯшташро ба кӯҳ мечаспонанд то ки ях кунад ва барои ба боло баромадан ҳамчун нордбон истифода кунанд. Аммо масофа хеле қалон будааст ва сиёҳпӯшон дигар қорво наёфта, қуштани одамони маҳалро сар мекунанд. Ин рафтори ваҳшиёнаи сиёҳпӯшон тамоми сокинони водиро ба даҳшат меандозад ва онҳо якҷоя шуда, дар як шаби қаҳратун ба сиёҳпӯшон ҳуҷум мекунанд. Қисми зиёди лашкаро несту нобуд месозанд. Сиёҳпӯшон роҳи гузешро пеш мегиранд. Аз ҳамон замон сар қарда, одамони маҳалли роҳи кони лочувардро ба бегонагон нишон наметавонанд.

То чи андоза воқеъ будани ин ривоятро гуфта наметавонем, аммо як осоре, ки дар

Лочуварддара боқӣ мондааст ба ҳақиқат наздик будани онро тасдиқ мекунад. Ин тахтасангест, ки то кунун болояш рағанин аст ва гӯё он сиёҳпӯшон болои ҳамин тахтасанг чорво мекуштаанд ва пӯст мекандаанд.

ШЕХАГУРГ

Дар Баҷув замоне Шех ном марди муфлисе умр ба сар бурдааст. Борҳо назди ҳамсояҳо ба чизталабӣ меравад. Аммо онҳо ҳарчанд гову гӯсфанди бисёре дошта бошанд, ҳам, ба он марди гадо чизеро намедиханд. Бинобарин Шех ба худо зорию тавалло мекунад, ки ўро ба гург табдил диҳад, то ки аз ҳамсояҳои бои худ қассос бигирад.

Худо илтиҷои Шехро қабул карда, ў ба гург табдил меёбад. Муддати зиёде сарвари гургҳои даранда шуда, моли мардумро хӯрдан мегирад.

Мардум аз ин ҳоли Шех хабар меёбанду он гургро дигар Шехагург ном бурдан мегиранд. Аммо Шехи гурггашта тез дармеёбад, ки зиндагонии муфлисонаи ў аз ҳаёти гургонааш садҳо бор беҳтар буд ва боз ба худо илтиҷо мекунад, ки ба одам шудани ў ёри диҳад. Худованд мӯъҷиза мекунад ва ў дар шабе, ки ҳамроҳи гургон буд, боз ба шакли одам мегардад. Ў ҳамон дам ба дарахте баромада, шабро рӯз мекунад ва баъд ба қишлоқ бармегардад.

УМРИ ОДАМ

Дар ибтидо, вақте ки Худо одамро меофарид, умри ӯ танҳо сӣ сол будааст. Одам аз ин норозӣ, шуда пеши парвардигор меравад.

Худо ба вай меғӯяд, ки ман умрро тақсим кардам ва агар розӣ шавӣ ба ту даҳ сол аз умри хар, даҳ сол аз умри сағ ва даҳ соли дигар аз умри маймун гирифта медиҳам. Одам аз пеши парвардигор бо хушнудӣ меравад.

Аз он дам то ин қониб одам то сисолагӣ умри одамай мебинад. Дар ин синну сол ӯ парвои чизе нест ва ҳамеша умрашро бо шодӣ ва бепарвояи мегузаронад. Баъди сисолагӣаш одам гӯё он даҳ соле, ки худованд аз умри хар гирифта ба ӯ дода буд, зиндагӣ карда, мисли хар бисёр кор мекунад, чун ба солҳои сағ мебарояд, яъне аз чилсолагӣ то панҷоҳсолагӣ мисли сағ серҷанҷол шуда ҳамеша дар бим меафтад ва чун ба соли маймун мерасад дигар маймунвор бо набераву аберааш бо бозию шӯхӣ умрашро ба сар мебарад.

СУҒУР ЧИ ГУНА ПАЙДО ШУД?

Нақл мекунанд, ки байни ду ҳамсоя барои замин ҷанҷол меҳезад. Яке даъво мекунад, ки ин замин аз онӣ вай аст, дигаре даъвои ӯро рад мекунад. Оқибат муноқишаи онҳо пеши қозӣ меафтад. Шабе пеш аз назди қозӣ омадан яке аз онҳо писарашро бурда, дар он замин дар ҷоҳ меандозад ва ӯро чунин насиҳат мекунад:

— Писарам, вақте ки қозӣ мепурсад, ки замин, бигӯ, аз онӣ кистӣ, ту номи маро гирифта,

ҷавоб медиҳӣ, ки ман аз онӣ фалонӣ.

Рӯзи дигар ҳамсоҷҳо ҳамроҳи қозӣ ба сари замин меоянд ва қозӣ аз замин мепурсад:

— Эй замин, бигӯ ту аз онӣ кистӣ?

Аз қаъри замин садо меояд, ки ман замини фалонӣям. Чун рӯз ба шаб табдил меёбаду падар аз барои писараш ба сари замин омада он чоҳро меканад ба ҷои писараш он ҷо суғурро дармеёбад. Падар рӯю мӯй меканад, аммо суғур дигар ба одам табдил нагашт.

ҚАЛЪАИ ИСТАМБУЛ, БЕҲМАНИ КҶҲИСТОНИ ВА ОТАШКАДАИ ЗАРДУШТИЕН

Дар он ҷое, ки сойи Богевадара ба дарёи Ғунд мерезад, ду осори таърихӣ ҳанӯз вуҷуд доранд. Осори аввал вайронаҳои қалъаи Истамбул ва дигараш оташкадае аст, ки дар кӯҳи мобайни ин ду рӯд ҷойгир аст. Аз рӯи ривояте, ки дар байни мардум то ба имрӯз боқӣ мондааст, дар қалъаи Истамбул пахлавони номдор Беҳмани Кӯҳистонӣ, ки дар «Шоҳнома»-и безаволи Фирдавсӣ корнамонӣ ӯ бо ӯ рабрии бадеӣ тасвир мешавад, умр гузарондааст ва дар дашти Зурозимой гӯё бо амир Ҳамза муҳориба намудааст.

Дар доманаи кӯҳи болои рӯдҳо бостоншиносон майдончаеро ёфтаанд, ки дар он ҷо дар замони куҳан оташкада ҷойгир будааст. Дар мобайни он майдонча ҷое барои гулхан вуҷуд дорад. Дар он ҷо мардум, ки онини оташпарастӣ дошта будааст, ҷамъ омада, маросимҳо

ташкил мекардааст ва муғҳо аз қалъа ба он ҷо омада, он оташро ба таври ҳамешагӣ побонӣ мекардаанд. Ҳангоми тадқиқот бошад, ягон осори ҷолиби диққате аз он ҷо ёфт нашуд. Қалъаи Истамбул дар айни ҳол вайрона буда, нестшавии тамоми осораш идома дорад.

ЯФТАЛ ВА НОНТАЛ

Марде аз Шугнонзамин шунидааст, ки дар Яфтали Афғонистон мардум ҳамеша аз нон серу пур умр ба сар мебарад. Ӯ ба умеди зиндагии бароҳат вале бемеҳнат азми сафари Яфтал мекунад. Баъди паси сар кардани роҳи душвору пурхатар ба Яфтал мерасад ва нахустин бо марди деҳқоне, ки машғули кишту кор будааст вохӯрда, ўро мепурсар:

— Бародар, Яфтали овозадор ҳамин ҷост?

— Бале, — ҷавоб медиҳад деҳқон.

— Пас, нон биёред, то бихӯрам.

— Нон хурдан хоҳӣ бо ин ҷуфти гов то омадани ман заминро бирон.

— Эй бародар, агар ман ин корро мекардам, албатта нони меҳӯрдагиро дар диёри худам пайдо мекардам, — меғӯяд он мард.

— Дар Яфтал ҳам касе бе меҳнат нони муфтро намехӯрад, — ҷавоб медиҳад он марди яфталӣ.

Баъди ин гуфтугузор он марди шугнонӣ аз кардааш пушаймон гашта, ба диёри худ бармегардад ва ба меҳнати ҳалоли деҳқонӣ аз сидқи дил шугл меварзад.

Гирдоварандагон Н. ҚОНБОБОВ ва
Ш. МУҲАММАДШЕРЗОДШОEV.

Мухаррир Ғ. ҚУДРАТОВ.

Мухаррири техники Х. ШОГУНБЕКОВ.

Мусахҳеҳ Т. ГИЁЕВА.

Жемчужины Бадахшана

(мифы и легенды)

на таджикском языке

Ба матбаа 5.08.92. супорида шуд. Ба чопаш
10.09.92. иҷозат дода шуд. Андозаш 60x90 1/16.

Қузъи чопин шартӣ 3, қузъи нашрию ҳисобӣ 3,5
теъдоди нашр 5000. Нарҳаш шартномавӣ.

Китоб дар иттиҳодияи истеҳсолии матбааҳои
Ҷумҳурии Мухтори Бадахшон ҷол шудааст.

